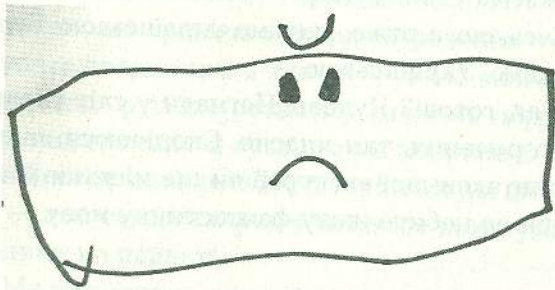

Вступ

Одного чотирирічного хлопчика одна авторка попросила намалювати речення, і він зробив це так:

Митець уточнив, що це речення вредне, бо поліція робить віу-віу, а він (ги-ги-ги, дивись, робот!) малюватиме завтра машинку, мамо, чи привезеш ти мені з роботи монстра.

Загалом і сам малюнок, і ЛСД, яке ви щойно прочитали, мені сподобалися. Але є нюанс. І саме цей нюанс я планую коротенько уточнити на подальших 240 сторінках цієї книжки. Звісно, з вашою допомогою, хочете ви цього чи ні.

Спершу про те, що в намальованому й сказаному слухне: речення — це оформлена за допомогою слів мовна одиниця, в якій ми висловлюємо певну думку й виражаємо емоцію (на картині речення вредне, нагадую). Далі про те, чого в картині й дитячому висловленні не виявилось: завершеного змісту.

І одразу до гарних новин (бо не хотілося б, аби ви тут же відклали цю філософську працю до кращих часів): чотирирічний хлопчик тільки вчиться писати довершені картини й висловлювати заведений зміст, а ми з вами це вже давним-давно вміємо й несвідомо щоразу реалізуємо у творенні досконалих речень. Це зараз було пафосно, а тепер нормально: **речення** — основна мовна одиниця, за допомогою якої ми спілкуємося, висловлюємо власні думки, передаємо інформацію та виражаємо емоції. Кожен і кожна з нас робить це за граматичними законами нашої мови, і ці закони закладені в наше мислення від природи.

Ані словосполучення, ані слово, ані звук до такого не здатні. Якщо ви хочете зараз гукнути, мовляв, алло, Ольга Петрівно, слово може виражати закінчену думку й емоції, то не стримуй-

теся, місце для здорової дискусії в нас завжди знайдеться. Особливо якщо врахувати, що в такому разі слово припиняє бути словом і стає повноцінним реченням.

Завдання слова — давати чомусь назву: певному предмету, певному явищу, певній істоті, певній дії тощо. Проте щойно хтось скаже: *Zrada!* — всі українці зрозуміють, що слово набуло комплексності, почало виражати певний зміст і заклиало взяти участь у національному виді спорту: шукати зраду навіть там, де перемога. Так стається з усіма повнозначними словами, які здатні, крім називання, розширити свої можливості й стрибнути кар'єрною драбиною з лексичного на граматичний рівень мови.

З неповнозначними словами теж час від часу стається така граматична історія. Наприклад, у діалозі

— *Ходім сьогодні в бар?*

— *Ні.*

заперечна частка *ні* — цілком собі речення. Неприємне таке речення. Не кажіть його.

Речення бувають такі різні: прості, складні, однослівні, багатослівні, повні, неповні, всякі, всілякі й усілякі — що не варто й намагатися звести цей феномен до якогось надто спрощеного пояснення. Ми побачимо далі, що для вираження думки й донесення її до співрозмовника українська мова дає просто-таки величезну кількість можливостей.

А речень, які ми можемо, вміємо й практикуємо створити своїм мозком, просто нескінченна кількість. І це не перебільшення, адже якнайрізноманітніші конструкції зі слів української мови для вираження думки можна скласти безкінечно².

Що там балакати, зараз лише 19 сторінка книжки, а авторка вже настворювала тих речень до біса. А скільки ще настворює — гай-гай!

Граматичну будову речення вивчає **синтаксис**, і перша частина книжки присвячена саме йому. Якщо ви напружилися, що тут я моралізуватиму стосовно розділових знаків, то розпружуйтеся, будь ласка: цим я займатимуся в другій частині, де буде про **пунктуацію**, що, власне, цими розділовими знаками й займається.

Коли мовознавці говорять про логіку творення речення, вони часто співвідносять його із **судженням** — логічним поняттям, що означає мисленнєву одиницю. Це хороше зіставлення, бо всі наші судження про цей світ і про себе в ньому під час вербалізації, тобто оформлення за допомогою слів, стають реченнями. Інакше кажучи, будь-яка виражена мовою думка є реченням (або кількома реченнями).

Ще речення називають **висловленням**. І це теж хороша ідея, бо висловлення — це одиниця спіл-

2

До речі, де моя Нобелівська премія? Я щойно відкрила синтаксичну нескінченність, агов!

кування, побудована за граматичними законами мови. Звісно, будь-яке речення, сформульоване усно чи письмово, є висловленням.

Мета висловлення

Це може здаватися фактом неочевидним, але кожне висловлення — усне чи письмове — переслідує якусь мету. Ні, не когось із нас переслідує, а саме мету, себто речення ми вимовляємо або пишемо для чогось: аби поділитися враженнями, аби когось про щось попросити, виявити емоцію, щось розповісти... Цілі нашого висловлювання можуть бути різними, однак їх можна об'єднати в три узагальнені:

Розповіді Спонукати Запитати

Повідомлення про певні подію, факт, явище дійсності — це розповідь. Тож, відповідно, речення, що містять такі повідомлення, називаємо **розповідними**.

Спонукування до чогось: прохання, наказ, пересторогу, пораду, вимогу, заборону, заклик — ми формулюємо в реченні **спонукальному**. Зауважте, погроза — це не спонукальне речення. Бо коли кажемо *Зараз я декому покажу, де раки зимують*, ми нікого ні до чого не спонукаємо, а вводимо,

так би мовити, в курс власних планів на найближче майбутнє.

І, зрозуміло, запитання до співрозмовника чи співрозмовниці (що не обов'язково потребує відповіді, але в будь-якому разі схиляє до роздумів) запаковуємо в речення **питальне**.

Формальний принцип вирізнення таких речень у тексті простий: наприкінці розмовного речення завжди стоїть крапка, наприкінці спонукального — знак оклику, питального — знак питання. Гарний же принцип? Гарний. Шкода, що неробочий. Він працює тільки щодо питальних речень, бо вузькоспеціалізований знак питання й справді стоїть лише в них.

Та порівняймо такі речення: 1. *Я хочу кожний день років нових!* 2. *Без тебе нічого не буде, хочеш чи ні.* Чим, на вашу думку, вони відрізняються між собою, крім того, що перше належить Михайлю Семенку, а друге — досліднику творчості Михайля Семенка Сергієві Жадану? Правильно, нічим, адже обидва є розповідними: у першому автор розповідає про свої щоденні бажання, а в другому — про невтішні перспективи когось усупереч будь-яким бажанням.

Однаковими за метою висловлювання є й речення: 1. *Гей, ти, найвищим визнаний, стій, виходь з найсумнішим і вигнаним на бій!* 2. *Кохай, рибо, кохай, хай безнадійно, хай, хай без жодних надій — радій, рибо, радій.* Попри те що перше

все так само належить перу Михайля Семенка, а друге — кульковій ручці Сергія Жадана, обидва речення є спонукальними, бо в першому автор викликає на бій, а в другому — радить, просить або наказує (це, на щастя, можна уточнити в самого автора) кохати й радіти.

Тож бачимо, що крапка й знак оклику аж ніяк не є надійними показниками мети наших висловлювань. Їм узагалі в цьому сенсі довіряти не можна, зате точно можна тому, хто акумулює в собі сенс усього речення, — і це, звісно, присудок. У спонукальних реченнях він виражений дієсловами наказового способу, частками *хай* і *нехай*, інфінітивами, наприклад: *Спини мене, отямся і отям* (Л. Костенко); *Зоріти ніч і бути з вами, холодно-росяні поля, і слухать, як гуде з нестями і стугонить вночі земля...* (М. Драй-Хмара). От на присудок і варто зважати, коли з'ясовуємо вид речення за метою висловлювання.

А крапка й знак оклику сигналізують про де-що інше.

Емоційне забарвлення

Кожне речення можна вимовляти з підсиленою інтонацією — і тоді воно набуває певного емоційного забарвлення. Інакше кажучи, даємо емо-

цію — отримуємо емоційно забарвлене речення. Коли так робимо, виходить **окличне** речення. Коли не робимо — речення лишається **неокличним**.

Ось де крапка й знак оклику набувають розрізняльного значення, адже за допомогою крапки оформлюємо речення неокличні, а за допомогою знака оклику — і це зрозуміло із самої його назви — окличні. Порівняйте: *Ходім гуляти.* — *Ходім гуляти!* *Не кричи, я тебе й так чую.* — *Не кричи, я тебе й так чую!* *Сама не кричи.* — *Сама не кричи!* Ну, і так далі, поки не посваримося.

Питальні речення теж можуть бути окличні й неокличні. Їх легко розрізнити за тим-таки знаком оклику, наприклад: *Чого ти кричиш?* — *Чого ти кричиш?! Хто тобі сказав, що ти не кричиш?* — *Хто тобі сказав, що ти не кричиш?! Далі продовжуємо, чи для сварки вже достатньо?*

Знаю, шановні читачі, що зараз ви хотіли би пояснити олдовій авторці: в нинішньому світі знак оклику означає, що ми на когось кричимо³, а крапка — що виявляємо пасивну агресію, а знак оклику біля знака питання — це взагалі підсудна справа. Але авторка — стріляний дубчак і передбачила цю мить, тож запевняю, що все пояснила в другій частині книжки. Поки що нам треба при-

3

А може, ми й справді кричимо?!